

ΚΕΙΤΟΥΚΕΙΤΟΣ — ΤΙΠΟΥΚΕΙΤΟΣ *

Ἀφιέρωμα εἰς Γεώργιον Σ. Μαριδάκη

ΥΠΟ

ΠΑΝ. Ι. ΖΕΠΟΥ

Ὁ καθηγητὴς κ. Γεώργιος Σ. Μαριδάκης εἶχε τὴν καλωσύνην νὰ μοῦ ἐπιστήσῃ τὴν προσοχὴν εἰς τοὺς «Δειπνοσοφιστάς» τοῦ Ἀθηναίου — εἰς τὸ φιλολογικὸν καὶ γαστρονομικὸν αὐτὸ ἔργον τοῦ τέλους τοῦ 2ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 3ου αἰῶνος — ὅπου μεταξὺ τῶν ἄλλων συνδαιτημόνων ἐμφανίζεται καὶ ὁ σχολαστικὸς νομικὸς Οὐλπιανός, φέρων τὸ παρωνύμιον «Κεϊτούκειτος». Ὁ Κεϊτούκειτος αὐτὸς θὰ πρέπει, κατὰ τὴν γνώμην τοῦ Γ.Σ. Μαριδάκη, νὰ συσχετισθῇ μὲ τὸν ὄρον «Τιπούκειτος», τὸν τίτλον δηλαδὴ τῆς βυζαντινῆς συλλογῆς τοῦ τέλους τοῦ 11ου αἰῶνος, διὰ τὴν ὁποίαν θὰ ἔχω τὴν εὐκαιρίαν νὰ ὁμιλήσω εἰδικώτερον κατωτέρω.

Ὅλοι γνωρίζομεν τὴν σοφίαν τοῦ Γεωργίου Σ. Μαριδάκη καὶ ὅλοι ἔχομεν ἀποδείξεις τῆς κυριαρχίας του ἐπὶ τῶν κλασσικῶν κειμένων. Δὲν ἐκπλήσσει λοιπὸν τὸ γεγονός, ὅτι ἡ ἔρευνά του τὸν ἔφερε μελετητὴν καὶ τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου. Τὸ κείμενον ὅμως αὐτὸ εἴλκυσε καὶ ἄλλως τὸ ἐνδιαφέρον του. Διότι ὁ Γεώργιος Σ. Μαριδάκης, υἱὸς ἱατροῦ σιφνίου, προδήλως ἐγοητεύθη καὶ ἀπὸ τὴν εἰς τοὺς Δειπνοσοφιστάς μνείαν τοῦ «ἐλλογίμου», ὡς ἀποκαλεῖται, ἱατροῦ Διφίλου τοῦ ἐκ Σίφνου, ὁ ὁποῖος ἔζησε κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ βασιλέως Λυσιμάχου, τοῦ ἐκ τῶν διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, καὶ συνέγραψε τὸ ἀξιοσημεῖωτον ἔργον «περὶ τῶν προσφερομένων τοῖς ὑγιαίνουσι καὶ τοῖς νοσοῦσι» ποτῶν ἢ ἐδεσμάτων, εἰς τὸ ὁποῖον οἱ συνδαιτημόνες τοῦ Ἀθηναίου ἀναφέρονται συχνότατα.

Ὁ Γ.Σ. Μαριδάκης ἐγοητεύθη ἀπὸ τὸ κείμενον τῶν Δειπνοσοφιστῶν διὰ τὸ νόημα καὶ διὰ τὰς εἰς τὸ κείμενον αὐτὸ διεξαγομένας συζητήσεις. Ἐγοητεύθη ὅμως καὶ ἀπὸ τὴν μνείαν τοῦ μακρυνοῦ προγόνου του, τοῦ σιφνίου ἱατροῦ Διφίλου.

Ὑποκλίνομαι λοιπὸν μὲ σεβασμὸν καὶ πρὸ τῆς μνείας τοῦ σιφνίου ἱατροῦ εἰς τοὺς Δειπνοσοφιστάς καὶ πρὸ τοῦ ὅλου χαριτωμένου ἔργου τοῦ Ἀθηναίου. Συγκινούμαι ὅμως καὶ διὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Μαριδάκη ἀφοσίωσιν πρὸς τὴν μνήμην τοῦ προ-

* Ἀνακοίνωσις εἰς τὴν Ἀκαδημίαν Ἀθηνῶν, γενομένη τὴν 9 Νοεμβρίου 1978.

γόνου του ἱατροῦ καὶ διὰ τὸν πρὸς τὴν ὠραίαν Σίφνον ἔρωτά του. Μὲ ἀγάπην δὲ καὶ μὲ σεβασμὸν τοῦ ἀφιερώνω τὴν ἀκολουθοῦσαν ἀνακοίνωσιν.

Ὅμως εἰς τὸ προοίμιον αὐτὸ ὀφείλω ἀκόμη ὀλίγας λέξεις. Ὅφείλω δηλαδὴ εἰδικώτερον, νὰ ἐκφράσω διπλῆν τὴν χαρὰν μου διὰ τὴν ὑπόδειξιν τοῦ Γεωργίου Σ. Μαριδάκη. Πρῶτον μὲν δι' αὐτὴν ταύτην τὴν ὑπόδειξιν τοῦ ἐλκυστικοῦ θέματος. Δεύτερον δέ, διότι μὲ τὴν ὑπόδειξιν αὐτὴν, ὁ σοφὸς πρεσβύτερος καὶ γεραρὸς εἰς τὴν Ἀκαδημίαν συνάδελφος, ὑπῆρξε πρὸ ἡμίσεος καὶ πλέον αἰῶνος καθηγητῆς μου εἰς τὴν Νομικὴν Σχολὴν τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Ἀθηνῶν. Μὲ τὴν ὑπόδειξιν του δ' αὐτομάτως μ' ἐπανέφερεν εἰς τάξιν ἀπλοῦ φοιτητοῦ. Καὶ ἡ ἐπαναφορὰ αὐτὴ εἶναι διὰ τὴν νοσταλγίαν της, ἰδιαιτέρως εὐπρόσδεκτος διὰ τὸν σημερινὸν ὁμιλητὴν.

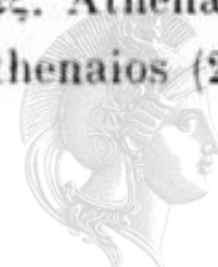
1

Ὡς πρὸς τοὺς «Δειπνοσοφιστάς» τοῦ Ἀθηναίου, δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ προβῶ εἰς ἐκτενῆ περιγραφὴν καὶ εἰς λεπτομερῆ ἀνάλυσιν. Ἀπὸ τῆς πρώτης των ἐκδόσεως ὑπὸ τοῦ Μάρκου Μουσούρου εἰς Βενετίαν κατὰ τὸ 1514, οἱ «Δειπνοσοφισταί» ἐγνώρισαν πολλὰς ἐκδόσεις ἢ μεταφράσεις τοῦ κειμένου των, πολλὰ δ' εἶναι καὶ αἱ συναφεῖς μονογραφίαι, ὅσαι ἐδημοσιεύθησαν μέχρι σήμερον¹. Περιορίζομαι, λοιπόν, νὰ ὑπενθυμίσω, ὅτι ὁ συγγραφεὺς τῶν «Δειπνοσοφιστῶν» Ἀθήναιος κατήγετο ἀπὸ τὴν Ναύκρατιν τῆς Αἰγύπτου καὶ ἔζησεν εἰς Ἀλεξάνδρειαν, βραδύτερον δ' εἰς Ρώμην κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος, ὅταν αὐτοκράτορες ἦσαν ὁ Κόμμοδος καὶ οἱ διάδοχοι αὐτοῦ.

Πενιχραὶ εἶναι αἱ εἰδήσεις, αἱ σχετικαὶ πρὸς τὸν βίον καὶ τὴν χρονολογίαν συντάξεως τοῦ ἔργου τοῦ Ἀθηναίου.

Ὁ Σουΐδας (Σουΐδα), οὕτω, γράφει εἰς τὸ Λεξικὸν του τὰ ἐξῆς : «Ἀθήναιος Ναυκρατίτης γραμματικὸς, γεγονὼς ἐπὶ τῶν χρόνων Μάρκου» (ἤτοι τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου). Ὁ δ' αὐτοκράτωρ Κόμμοδος ἀναφέρεται εἰς τοὺς Δειπνοσοφιστάς ὡς σύγχρονος τοῦ Ἀθηναίου (XII. 537 f). Δεδομένου δ' ὅτι ὁ Κόμμοδος ἐφονεύθη κατὰ τὸ ἔτος 192 θὰ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι οἱ Δειπνοσοφισταὶ ἐγράφησαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου ἢ τὸ πολὺ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος.

1. Βλ. τὰς ἐκδόσεις G. K a i b e l (Teubner, I-III, Λειψία, 1887 - 1890), C h. B. G u l i c k, (The Loeb Classical Library, I-VII, 1927 - 1941, ἀνατ. 1961, μετ' ἀγγλικῆς μεταφράσεως), ἐνθα (τόμ. I) καὶ ἄλλη συναφὴς βιβλιογραφία, ἐξ ἧς βλ. ἰδίως J. S c h w e i g h ä u s e r. (I-XIV, Στρασβοῦργον, 1801 - 1807). Βλ. καὶ K. M e n g i s, Die schriftstellerische Technik im Sophistenmahl des Athenaios (1920), ὡς καὶ ἄλλους συγγραφεῖς σημειουμένους εἰς The Oxford Classical Dictionary (β' ἐκδ. 1970) λέξ. Athenaeus (1), σελ. 139, καὶ εἰς P a u l y -W i s s o w a, Realencyclopädie κλπ., λέξ. Athenaios (22).

Ἀξιοσημείωτον εἶναι ὅμως, ὅτι ὁ Ἀθήναιος μνημονεύει εἰς τὸ κείμενόν του (XV. 686 c) καὶ τὸν θάνατον τοῦ ἐκ τῶν συνδαιτημόνων τοῦ συμποσίου νομικοῦ Οὐλπιανοῦ, τοῦ ἐκ Τύρου. Τὸν Οὐλπιανὸν δ' αὐτὸν ἐρμηνευταί τινες τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἐταύτισαν πρὸς τὸν διάσημον νομομαθῆ Δομίτιον Οὐλπιανόν, τὸν ἐκ Τύρου ἐπίσης καταγόμενον *praelectus praetorio* ἐπὶ Ἀλεξάνδρου Σεβήρου, συγγραφέα πολλῶν καὶ διασήμεων νομικῶν ἔργων, ὁ ὁποῖος ὄντως ἐδολοφονήθη κατὰ τὸ ἔτος 228 ὑπὸ τῶν πραιτωριανῶν, ὅταν ἐπεχείρησε νὰ ἐπιβάλῃ εἰς αὐτοὺς τὴν πειθαρχίαν. Ἐκ τῆς ταυτίσεως ταύτης, οἱ συγγραφεῖς αὐτοὶ συνήγαγον, ὅτι οἱ Δειπνοσοφισταὶ συνεγράφησαν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου ἔτη τινα μετὰ τὸ ἔτος 228. Ἡ γνώμη ὅμως αὕτη, παραγνωρίζουσα, ὅτι τὰ ὀνόματα τῶν συνδαιτημόνων τῶν Δειπνοσοφιστῶν εἶναι συνήθως παρωνύμια καὶ συχνότατα φανταστικά, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν².

Ἐγράφησαν οὕτως οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» κατὰ τὰ τέλη τοῦ 2ου ἢ τὸ πολὺ κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 3ου αἰῶνος, ὡς ἐλέχθη. Ἀποτελεῖ δὲ τὸ ἔργον αὐτὸ μακρὰν (εἰς δεκαπέντε βιβλία) περιγραφὴν συμποσίου, τὸ ὁποῖον ἔγινε τότε εἰς τὴν Ρώμην, ὅταν ὁ Ἀθήναιος ἦτο πιθανώτατα συχνὰ ὁμοτράπεζος ἰσχυρῶν καὶ διασήμεων ρωμαίων.

Τὸ συμπόσιον, κατὰ τὸ κείμενον τοῦ ἔργου, προσφέρει ὁ Λαρήνσιος, πράγματι δ' ὑπὸ τὸ ὄνομα αὐτὸ καλύπτεται ὁ P. Livius Larensis, ὁ ὁποῖος ἔφερε τὸν τίτλον τοῦ *pontifex minor* ἤδη ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μάρκου Αὐρηλίου καὶ ἦτο εὐρυμαθέστατος καὶ βαθὺς γνώστης τῶν θρησκευτικῶν προβλημάτων. Τὸ δ' ἔργον τοῦ ὁ Ἀθήναιος ἀπευθύνει εἰς τὸν φίλον του Τιμοκράτην, πρὸς τὸν ὁποῖον διηγεῖται ὅσα ἐλέχθησαν καὶ ὅσα συνέβησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ δείπνου.

Ἡ συζήτησις στρέφεται γύρω ἀπὸ ποικίλα θέματα, γραμματικά, φιλολογικά, ἱατρικά, ἀρχαιολογικά κ.ἄ., κάποτε καὶ πολιτικά, οἰκονομικά καὶ κοινωνικά. Τὸ κύριον βάρος ὅμως τῆς διηγήσεως πίπτει εἰς τὰς γαστρονομικὰς πληροφορίας καὶ εἰδήσεις, λ.χ. περὶ μαγείρων καὶ τῆς προελεύσεώς των, περὶ τῶν σπανίων ἐδεσμά-

2. Βλ. Σ ο υ ῖ δ α Λεξικόν (Σοῦδα, ἐκδ. Imm. Bekker, Βερολῖνον, 1854) λέξ. «Ἀθήναιος» (σελ. 33) καὶ λέξ. «Κεϊτούκειτος» (σελ. 588). Πρβλ. καὶ K. M e n g i s, ἔ. ἄ., σελ. 31 ἐπ., ὡς καὶ Ch. B. G u l i c k, ἔ. ἄ., VII σ. 175 σημ. c, ἐνθα καὶ βιβλιογραφία ὡς πρὸς τὸν θάνατον τοῦ Οὐλπιανοῦ. Ὡς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ταυτίσεως τῶν δύο Οὐλπιανῶν βλ. τὰς ἀντιτιθεμένους γνώμας τοῦ Κοῦαχίου, τοῦ Suaresius, τοῦ J. Schweighäuser, τοῦ J. Nicole κ.ἄ., ὡς αὐταὶ σημειοῦνται εἰς P. N o a i l l e s, *Tipucitus*, »Mélanges de droit romain dédiés à G. Cornil» (1926) σσ. 177 ἐπ., ἰδίως σ. 182, ὡς καὶ εἰς A d. B e r g e r, *Tipoukeitos*, *The Origin of a Name*, «Traditio, Studies in Ancient and Medieval History», III (New York, 1945) σσ. 392 - 402 = «Bullettino dell' Istituto di Diritto Romano», 14 - 15 N.S. (1951) σσ. 277 - 289.

των ἢ ποτῶν, περὶ τῶν καρπῶν, ἐδωδίων ἢ ἐξωτικῶν, ὡς καὶ περὶ ἄλλων προϊόντων τῆς γῆς ἢ τῆς θαλάσσης, ἀλλὰ καὶ περὶ διαίτης, ἀκόμη καὶ περὶ μουσικῆς καὶ μουσικῶν ὀργάνων καὶ ἄλλων στοιχείων ποὺ συμβάλλουν εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ συμποσίου.

Ὁ ἴδιος ὁ Αῤῥηναιος, εἰς τὴν ἀρχὴν τοῦ ἔργου τοῦ συνοψίζει τὸ περιεχόμενον τοῦ ὡς ἐξῆς, κατ' ἐλευθέραν μετάφρασιν: «Τίποτε δὲν παρέλειψεν (ὁ Αῤῥηναιος) νὰ μνημονεύσῃ... Ἐγραψεν οὕτως εἰς τὸ βιβλίον τοῦ περὶ τῶν ἰχθύων, τῆς χρείας των καὶ τῆς ἐτυμολογίας τοῦ ὀνόματός των. Ἐπίσης περὶ τῶν χορταρικῶν καὶ τῶν ζώων παντὸς εἶδους. Ἐπίσης ἐμνημόνευσεν ἱστορικούς, ποιητάς, φιλοσόφους καὶ μουσικὰ ὄργανα καὶ ἀστεῖα ἀναρίθμητα, καθὼς καὶ τὰ ποικίλα ποτά, τὸν πλοῦτον τῶν βασιλέων, τὰ μεγέθη τῶν πλοίων καὶ ὅσα ἄλλα ποὺ δὲν θὰ ἦτο δυνατόν νὰ σημειωθοῦν ὅλα, διότι δὲν θὰ ἤρκει ὀλόκληρος ἡ ἡμέρα διὰ νὰ ἀπαριθμηθοῦν ἐν πρὸς ἐν κατὰ τὸ εἶδος των. Μὲ μίαν λέξιν, ἡ διήγησις μιμεῖται τὴν πολυτέλειαν τοῦ δεῖπνου καὶ τὴν ἐτοιμασίαν του». Αὐτὸ δ' εἶναι τὸ ἔργον, τὸ ὁποῖον προσφέρει ὁ Ἀῤῥηναιος, τὸ «ἡδιστον λογόδειπνον», ὅπως ὁ ἴδιος τὸ ἀποκαλεῖ, προσθέτων, ὅτι «ξεπερνᾷ» εἰς αὐτὸ τὸν ἑαυτὸν του, ὅπως οἱ Ἀθηναῖοι ρήτορες, καὶ προχωρεῖ μὲ ἄλματα, μὲ «τὴν ἐν τῷ λέγειν θερμότητα», εἰς τὰ ἐπόμενα τμήματα τοῦ βιβλίου του.

Οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» τοῦ Ἀθηναίου εἶναι οὕτω βιβλίον ἀποδίδον τὰς συζητήσεις τῶν συνδαιτημόνων ἐπὶ ποικίλων θεμάτων, μὲ παραπομπὰς δὲ καὶ εἰς ἀρχαίους συγγραφεῖς, πολλῶν ἐκ τῶν ὁποίων ἔχουν ἀπολεσθεῖ τὰ ἔργα. Εἰς τοὺς «Δειπνοσοφιστάς» ὅμως, τὸ κύριον βάρος ἔχει ριφθῇ εἰς τὴν περιγραφὴν τῶν ἐδεσμάτων καὶ ποτῶν ποὺ ἐχρησιμοποιήθησαν κατὰ τὸ δεῖπνον. Κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» ἀποτελοῦν μὲν δεῖγμα καὶ συνέχειαν τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων γνωστῶν «Συμποσίων», λ.χ. τοῦ Πλάτωνος, τοῦ Ξενοφώντος, τοῦ Πλουτάρχου, τοῦ Λουκιανοῦ κ.ἄ., συγχρόνως ὅμως ἀποτελοῦν καὶ δεῖγμα καὶ συνέχειαν τῆς σειρᾶς τῶν ἀρχαιοτέρων γαστρονομικῶν ἔργων, λ.χ. τοῦ Ἀρχεστράτου, τοῦ Τιμαχίδα, τοῦ Μάτρωνος κ.ἄ. Ὡς ἔργον δὲ γαστρονομικόν, οἱ «Δειπνοσοφισταὶ» τοῦ Ἀθηναίου, ἴσως ὑπερβαίνουν κάθε προηγούμενον καὶ συνιστοῦν ἀσφαλῆ ὁδηγὸν διὰ τὴν ἀποκάλυψιν τῆς ἐπιστήμης τῆς γαστρονομίας, ἀκόμη καὶ γαστριμαργίας τῆς ἐποχῆς του.

Πολλοὶ εἶναι οἱ μετέχοντες τοῦ συμποσίου συνδαιτημόνες. Ὅπως δὲ συμβαίνει εἰς τὰ βιβλία τοῦ εἶδους αὐτοῦ, οἱ συνδαιτημόνες εἶναι ἢ πρόσωπα πραγματικά, καλυπτόμενα συχνὰ μὲ ψευδώνυμα ἢ παρωνύμια, ἢ πρόσωπα φανταστικά, ἀντιπροσωπεύοντα ποικίλα ἐπαγγέλματα ἢ λειτουργήματα.

Πλὴν οὕτω τοῦ προσφέροντος τὸ δεῖπνον Λαρηνσίου, περὶ τοῦ ὁποίου ἔγινε προηγουμένως λόγος, μετέχουν τοῦ συμποσίου καὶ ὁ ἰατρὸς Γαληνός, ὁ κυνικός

Θεόδωρος (ἀποκαλούμενος Κύνουλκος), ὁ γραμματικὸς Μυρτίλος ὁ Θεσσαλός, ὁ ἐξηγητὴς τῶν νόμων Μανσούριος, ὁ φιλόσοφος Ποντιανὸς ὁ Νικομηδεύς, ὁ μουσικὸς Ἀλκείδης, ὁ γραμματικὸς Πλούταρχος ὁ Ἀλεξανδρεὺς, ὁ φιλόσοφος Φιλάδελφος ὁ Πτολεμαεὺς καὶ ἄλλοι, εἴτε ἐπώνυμοι γραμματικοί, ἰατροὶ καὶ φιλόσοφοι εἴτε ἀνώνυμοι μάγειροι, κιθαρῳδοὶ κ.ἄ.

Μεταξὺ ὅμως ὅλων αὐτῶν δεσπόζουσιν κατέχει θέσιν ὁ νομικὸς Οὐλπιανὸς ὁ ἐκ Τύρου, «ὁ τῶν δείπνων ταμίας», (II.58 b), ὁ ὁποῖος εἶχε τὴν συνήθειαν νὰ ἐρωτᾷ δι' ἐκάστην λέξιν ἢ ὅρον ἐὰν «κεῖται ἢ οὐ κεῖται», δηλαδή ἂν ἡ λέξις ἢ ὁ ὅρος ἀπαντᾷ ἢ δὲν ἀπαντᾷ εἰς τοὺς συγγραφεῖς. Ὅπως γράφει ὁ Ἀθήναιος (I.1 d) : «...Οὐλπιανὸς ὁ Τύριος, ὃς διὰ τὰς συνεχεῖς ζητήσεις, ἃς ἀνὰ πᾶσαν ὥραν ποιεῖται ἐν ταῖς ἀγνυαῖς, περιπάτοις, βιβλιοπωλείοις, βαλανείοις, ἔσχεν ὄνομα τοῦ κυρίου διασημότερον Κειτούκειτος. Οὗτος ὁ ἀνὴρ νόμον εἶχεν ἴδιον, μηδενὸς ἀποτρύγειν, πρὶν εἰπεῖν «κεῖται ἢ οὐ κεῖται;», οἷον εἰ κεῖται ὥρα ἐπὶ τοῦ τῆς ἡμέρας μορίου, εἰ ὁ μέθυσος ἐπὶ ἀνδρός, εἰ ἡ μήτρα κεῖται ἐπὶ τοῦ ἐδωδίου βρώματος, εἰ σύαγρος κεῖται τὸ σύνθετον ἐπὶ τοῦ σὺός...».

Μὲ ἄλλους λόγους, ὁ Οὐλπιανὸς τῶν Δειπνοσοφιστῶν εἶχε τὴν μανίαν ποὺ καὶ σήμερον ἔχουν πολλοὶ σχολαστικοὶ εἴτε νομικοὶ εἴτε ἄλλοι, τὴν μανίαν δηλαδή τῆς ἐτυμολογήσεως καὶ τῆς παραπομπῆς. Καὶ τὸ παρωνύμιον «Κειτούκειτος» ἐξέφραζεν ἀκριβῶς τὴν συνήθειαν καὶ μανίαν τοῦ αὐτοῦ, ν' ἀναζητῇ δηλαδή φιλολογικὴν παραπομπήν, ἀκόμη καὶ διὰ τὴν λέξιν ποὺ ἐχαρακτήριζε κάποιον ἔδεσμα ἢ ποτόν, τὸ ὁποῖον ἐπρόκειτο νὰ φάγῃ ἢ νὰ πῖν.

Πολλὰ εἶναι τὰ χωρία εἰς τὸ κείμενον τῶν Δειπνοσοφιστῶν, εἰς τὰ ὁποῖα ὁ Οὐλπιανὸς ἐρωτᾷ ἢ ἀπαντᾷ, πειράζει ἢ ἐπιτιμᾷ ἢ καὶ ὀργίζεται. Κάποτε χαρακτηρίζεται ὑπὸ τινος συνδαιτημόνου ὡς «ἀρρυθμοπότης» (X. 445 d) καὶ ἄλλοτε ὡς «φιλεπιτιμητής» (XIV. 613 c). Ὅπωςδὲποτε ὅμως εἶναι συζητητής, ὡς ἀποκαλεῖται, «σοφός» (XIV. 648 c), καταγόμενος δ' ἐκ Τύρου τῆς Συρίας, ἀλλὰ καὶ ἀττικίζων κατὰ τὸ πνεῦμα, ἀποκαλεῖται ἐνίοτε καὶ «συρατικὸς» (III. 26 f, IX. 368 c). Καὶ ὁ θάνατός του ἀναγγελλόμενος μὲ πικρίαν, ἀλλὰ καὶ μὲ λεπτότητα εἰς τὸ κείμενον, ἐλύπησεν ὅλους τοὺς συνδαιτημόνας : «...Καὶ μετ' οὐ πολλὰς ἡμέρας, αὐτὸς αὐτοῦ σιωπὴν καταμαντευσάμενος, ἀπέθανεν εὐτυχῶς, οὐδένα καιρὸν νύσφω παραδούς, πολλὰ δὲ λυπήσας ἡμᾶς τοὺς ἐταίρους» (XV. 686 c)³.

3. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ «ἀπέθανεν εὐτυχῶς» τοῦ χωρίου XIV. 648c τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου βλ. τοὺς εἰς τὴν προηγουμένην σημείωσιν παραπεμπομένους. Αἱ λέξεις «ἀπέθανεν εὐτυχῶς» φαίνονται ἀποκλείουσαι τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι ὁ Οὐλπιανὸς τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἦτο ὄντως ὁ δολοφονηθεὶς κατὰ τὸ 228 νομομαθὴς Οὐλπιανός. Ἐν τούτοις, ὁ εὐτυχὴς θάνατος, περὶ

Ὁ νομικὸς Οὐλπιανός, ὁ Κεϊτούκειτος τῶν Δειπνοσοφιστῶν, εἶναι δεσπόζουσα μορφή εἰς τὸ συμπόσιον. Καὶ ἡ σοφία του εἶναι ἀναμφισβήτητος, ὅχι μόνον διὰ τὰς νομικάς του γνώσεις, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ὅλην εὐρυτάτην παιδείαν του.

Τὸ παρωνύμιον ὅμως «Κεϊτούκειτος», τουλάχιστον ἡχητικῶς ἂν ὅχι κάπως καὶ κατ' ἐννοιαν, προσεγγίζει τὸν ὄρον «Τιπούκειτος», ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν τίτλον τῆς βυζαντινῆς νομικῆς συλλογῆς τοῦ 11ου αἰῶνος. Καὶ τὸ πρόβλημα ἀνακύπτει αὐτομάτως, ἐὰν ὑπάρχει κάποια σχέσις μεταξὺ τῶν δύο ὄρων «Κεϊτούκειτος» καὶ «Τιπούκειτος». Ἀλλ' ἐν' ἀπαντήσωμεν εἰς τὸ πρόβλημα αὐτὸ εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐνθυμηθῶμεν προηγουμένως τὶ ἀκριβῶς ἦτο ὁ βυζαντινὸς «Τιπούκειτος».

II

Τὶ ἦτο ὁ «Τιπούκειτος» καὶ ποία ἡ ἀξία του διὰ τὴν βυζαντινὴν νομικὴν γραμματείαν, ἔχει ἐπανειλημμένως ἐπισημανθῇ καὶ παλαιότερον, ἰδίως ὅμως καὶ κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας.

Ὑπενθυμίζω, οὕτως, ὅτι ἡ λέξις Τιπούκειτος προέρχεται ἐκ συνενώσεως τῶν τριῶν λέξεων «τί, ποῦ, κεῖται» καὶ σημαίνει εὐρετήριο ἢ καὶ περίληψιν τῶν διατάξεων τῶν Βασιλικῶν Λέοντος τοῦ Σοφοῦ, τῆς ὀγκώδους αὐτῆς ἐξηκονταβίβλου βυζαντινῆς νομοθετικῆς συλλογῆς τοῦ 9ου αἰῶνος. Συνετάχθη δ' ὁ Τιπούκειτος ὑπὸ τοῦ δικαστοῦ Πατζῆ κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ τόσον αἱ παραπομπαὶ του εἰς τὸ κείμενον τῶν Βασιλικῶν ὅσον καὶ αἱ περιλήψεις διατάξεων αὐτῶν χρησιμεύουν διὰ τὴν παραβολὴν ἢ καὶ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ κειμένου τῶν Βασιλικῶν, τὸ ὁποῖον, ὡς γνωστόν, διεσώθη μέχρις ἡμῶν μὲ πολλὰ κενὰ καὶ μὲ πολλὰς ἐλλείψεις. Μεγάλη, οὕτως, εἶναι ἡ σημασία τοῦ Τιπουκείου διὰ τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ κειμένου, ἀλλὰ καὶ τῶν βυζαντινῶν σχολίων τῶν Βασιλικῶν. Καὶ ἡ σημασία του αὐτὴ κατεφάνη, ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1957 συνεπληρώθη ἡ κριτικὴ ἔκδοσις τοῦ Τιπουκείου εἰς πέντε τόμους, παρεδόθη δ' οὕτω εἰς τὴν ἐπιστήμην τῆς βυζαντινῆς νομικῆς φιλολογίας πλήρες τὸ ὅλον ἔργον, πολύτιμον καὶ κατ' ἐξοχὴν χρήσιμον διὰ τὴν ἔρευναν τῆς ἱστορίας τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου, ἀλλὰ καὶ εἰδικώτερον διὰ τὴν παραβολὴν πρὸς

τοῦ ὁποίου ὁμιλεῖ τὸ χωρίον δυνατόν νὰ συνδέεται πρὸς τὸ αὐτόθι λεγόμενον, ὅτι ὁ Οὐλπιανὸς δὲν ἀπέθανεν «πόσει». Ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην, ὁ ἐκ Τύρου νομικὸς Οὐλπιανὸς τῶν Δειπνοσοφιστῶν δύναται ἐνδεχομένως νὰ ταυτισθῇ πρὸς τὸν ἐπίσης ἐκ Τύρου νομομαθῆ Οὐλπιανόν, τὸν δολοφονηθέντα κατὰ τὸ ἔτος 228. Ἀλλ' ἡ γνώμη αὕτη, ὡς ἐσημειώθη ἀνωτέρω εἰς τὸ κείμενον, πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὴ μὲ πᾶσαν ἐπιφύλαξιν, σήμερον δέ, κατὰ κρατοῦσαν ἄποψιν, σχεδὸν ὁμοφώνως ἀποκρούεται.

τὴν νέαν κριτικὴν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν, τοῦ H. J. Scheltema καὶ τῶν συνεργατῶν του N. van der Wal καὶ D. Holwerda⁴.

Ἐνδιαφέρουσα εἶναι ἡ ἱστορία τῆς ἐκδόσεως τοῦ Τιπουκείου, ἐπίσης ἡ συζήτησις περὶ αὐτὸν τοῦτον τὸν ὄρον «*Τιπούκειτος*», τέλος καὶ ἡ ἀποκάλυψις τοῦ ὀνόματος τοῦ Πατζῆ ὡς τοῦ συντάκτου τῆς βυζαντινῆς ταύτης συλλογῆς.

Τὸ κείμενον τοῦ Τιπουκείου ἀπόκειται εἰς ἓνα μόνον χειρόγραφον κώδικα τοῦ Βατικανοῦ, (Cod. Vatic. Graecus 853), χρονολογούμενον πιθανῶς ἀπὸ τοῦ 13ου αἰῶνος. Τούτου δ' ἀπλῶς ἀντίγραφα, καὶ μάλιστα ὅχι πάντοτε ἀκριβῆ, εἶναι δύο ἀκόμη χειρόγραφα τοῦ Βατικανοῦ (Vat. Graec. 1928 καὶ 1929), τὰ ὅποια ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ Λέοντος Ἀλλατίου καὶ τοῦ Λαυρεντίου Portius κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Τέλος, κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, Heimbach ὁ νεώτερος ἀντέγραψε καὶ πάλιν τὸν χειρόγραφον κώδικα τοῦ Τιπουκείου, διὰ νὰ χρησιμεύσῃ εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀδελφοῦ του ἐπιχειρηθεῖσαν καὶ συντελεσθεῖσαν ἔκδοσιν τῶν Βασιλικῶν. Ἀλλὰ καὶ τὸ ἀντίγραφον αὐτὸ ὑπῆρξεν ἐλλιπὲς καὶ ὅχι πάντοτε ἀκριβές, ὅπως ἄλλως τε ἐλλιπεῖς καὶ ὅχι πάντοτε ἀκριβεῖς ὑπῆρξαν καὶ αἱ παλαιότερον ἐπιχειρηθεῖσαι ἐκδόσεις. Ἐκ τῶν ἐκδόσεων δ' αὐτῶν δύνανται νὰ σημειωθοῦν ἡ ἐλλιπεστάτη ἔκδοσις τοῦ Assemanius κατὰ τὸ 1762, ἡ ἀποσπασματικὴ ἔκδοσις τοῦ Ροδίου Νόμου ὑπὸ τοῦ Pardessus κατὰ τὸ 1828, ἡ ἐπίσης ἐλλιπὴς ἔκδοσις τοῦ Angelo Mai κατὰ τὸ 1833, τέλος καὶ ἡ ἐλλιπὴς καὶ ὅχι πάντοτε ἀκριβὴς ἔκδοσις τοῦ Heimbach, ἡ χρησιμοποιοθεῖσα κατὰ τὴν δημοσίευσιν τῶν Βασιλικῶν⁵.

4. Ἡ νέα κριτικὴ ἔκδοσις τῶν Βασιλικῶν ὑπὸ τοῦ H. J. Scheltema καὶ τῶν συνεργατῶν του N. van der Wal καὶ D. Holwerda ἐγγίζει τὸ τέλος τῆς. Μέχρι τοῦδε ἔχουν ἐκδοθῇ 14 τόμοι, ἐξ ὧν 7 περιέχουν τὸ κείμενον (βιβλία 1 - 59) καὶ 7 περιλαμβάνουν τὰ σχόλια τῶν βιβλίων 1 - 48.

5. Περὶ τοῦ χειρογράφου Βατικανοῦ Κώδικος ἀριθ. 853, περὶ τῶν ἀντιγραφῶν αὐτοῦ, ὡς καὶ περὶ τῶν παλαιότερων ἐλλιπῶν ἐκδόσεων τοῦ Τιπουκείου βλ. ἤδη J. A. B. Moret-reuil, Histoire du Droit Byzantin ou du Droit Romain dans l'Empire d'Orient κλπ., III (Paris, 1846), σσ. 252 ἐπ., καὶ C. W. E. Heimbach, Griechisch - römisches Recht im Mittelalter und in der Neuzeit, ἐν «J. C. Ersch und J. G. Gruber, Allgemeine Encyclopädie der Wissenschaften und Künste κλπ.», 86 (Leipzig, 1868) σσ. 437 ἐπ., K. E. Zachariae von Lingenthal, Geschichte des Griechisch - Römischen Rechts (3η ἔκδ., Βερολῖνον, 1892) σ. 35. Πληρέστερον ὁμῶς βλ. R. Devreesse, Codices Vaticani Graeci, III (1950) σσ. 414 ἐπ., ἰδίως δὲ τὸν πρόλογον τοῦ I. Mercati, M. Κριτοῦ τοῦ Πατζῆ Τιπούκειτος sive Librorum LX Basilicorum summarium, I (ἔκδ. C. Ferrini - I. Mercati, Roma, 1914) σσ. VII ἐπ., ὡς καὶ τὰς μελέτας P. Noailles, ἑ.ἀ., ἰδίως σσ. 193 ἐπ., A. d. Berger, ἑ.ἀ. Πρβλ. καὶ L. Wenger, Die Quellen des Römischen Rechts (Wien, 1953) σ. 713, ἐνθα καὶ ἄλλαι πολλὰ παρραπομπαί.

Ἀτυχεῖς οὕτως ὑπῆρξαν αἱ παλαιότερον ἐπιχειρηθεῖσαι ἀντιγραφαὶ καὶ αἱ προσπάθειαι ἐκδόσεως τοῦ κειμένου τοῦ Τιπουκείου. Ἐν τούτοις, κατὰ τὸ ἔτος 1888, τὸ Ἰνστιτοῦτον τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου τῆς Ρώμης ἀπεφάσισε, προτάσει τοῦ F. Brandileone, τὴν κριτικὴν ἐκδοσιν τοῦ Τιπουκείου⁶. Τὸ δ' ἔργον αὐτὸ τελικῶς ἀνετέθη εἰς τὸν C. Ferrini, ὁ ὁποῖος προσέλαβεν ὡς συνεργάτην του τὸν G. Mercati. Ἐκ τῆς συνεργασίας αὐτῆς προέκυψεν ἡ δημοσίευσις τοῦ Α' τόμου κατὰ τὸ ἔτος 1914, ἀφοῦ προηγουμένως, κατὰ τὸ 1902, εἶχεν ἀποβιώσει ὁ C. Ferrini. Ἐκτοτε, ἡ λόγῳ τοῦ πολέμου ἐπιβραδυνθεῖσα ἐκδοσις συνεχίσθη μὲ γοργότερον ρυθμόν: ὁ Β' τόμος ἐξεδόθη ὑπὸ τοῦ Fr. Dölger κατὰ τὸ ἔτος 1929, οἱ δὲ τόμοι Γ', Δ' καὶ Ε' ἐξεδόθησαν ἐν συνεχείᾳ ὑπὸ τῆς Στεφανίας Hoermann καὶ τοῦ Erwin Seidl, ἀντιστοίχως κατὰ τὰ ἔτη 1943, 1955 καὶ 1957. Ἡ κριτικὴ ἐκδοσις τοῦ Τιπουκείου εἶχεν οὕτω συντελεσθῇ. Καὶ τὸ ἔργον αὐτὸ εἶχε παραδοθῇ εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν μὲ τὰ ποικίλα ἐνδιαφέροντα προβλήματα τοῦ⁷.

Ἐκ τῶν προβλημάτων αὐτῶν, τὸ ἀφορῶν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν ὄρον «Τιπούκειτος» ἐμφανίζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον.

Ἐπὶ μακρὸν οὕτω χρόνον εἶχε κρατήσῃ ἡ γνώμη, ὅτι ὁ ὄρος Τιπούκειτος ἦτο πράγματι τὸ κύριον ὄνομα τοῦ βυζαντινοῦ νομικοῦ, ὁ ὁποῖος εἶχε συγγράψῃ τὸ πολύτιμον αὐτὸ ἔργον τοῦ 11ου αἰῶνος. Πατὴρ τῆς γνώμης αὐτῆς ἦτο ὁ ἐκ Χανίων τῆς Κρήτης καταγόμενος Νικόλαος Κομνηνὸς Παπαδόπουλος, καθηγητῆς τοῦ Κανονικοῦ Δικαίου εἰς τὸ πανεπιστήμιον τῆς Παδούης κατὰ τὸν 17ον - 18ον αἰῶνα καὶ συγ-

6. Βλ. τὴν ἐνθουσιώδη ἐπιστολὴν τοῦ F. Brandileone εἰς «Bullettino dell' Istituto di Diritto Romano», 1 (1888) σσ. 107 ἐπ.

7. Ὁ Τιπούκειτος ἐξεδόθη εἰς πέντε τόμους, ὡς σημειοῦται εἰς τὸ κείμενον, ὡς ἐξῆς: I (ἐκδ. C. Ferrini - I. Mercati, 1914), II (ἐκδ. Fr. Dölger, 1929), III, IV καὶ V (ἐκδ. Stephania Hoermann, nata de Stepski-Doliva, καὶ Erwin Seidl, ἀντιστοίχως κατὰ ἔτη 1943, 1945 καὶ 1957). Ἐκ τῶν πολλῶν δημοσιευθεισῶν βιβλιοκρισιῶν βλ., μετὰ τῶν νεωτέρων, E. d. Volterra («Jura», 7, 1956, σσ. 295 ἐπ.), M. Amelotti («Studia et Documenta Historiae et Juris», 24, 1958, σσ. 368 ἐπ.), B. Sogowitz («Byzantinische Zeitschrift», 52, 1959, σσ. 135 ἐπ.). Διὰ τὰ συναφῆ πρὸς τὸν Τιπούκειτον πολλὰ προβλήματα βλ. E. Seidl, Die Basiliken des Patzes, ἐν «Festschrift für Paul Koschaker», III (1939) σσ. 294 - 308, ἐπίσης Die Basilikenscholien im Tipoukeitos, ἐν «Byzantinische Zeitschrift», 44 (1951) σσ. 534 - 540, ὡς καὶ II Tipoukeitos e gli scolii dei Basilici, ἐν «Bullettino dell' Istituto di Diritto Romano», 18 - 19 N. S (1956) σσ. 229 - 232. Βλ. ἐπίσης H. Müller, Der 1. Titel des 20. Buches der Basiliken des Patzes in seinem Repertorium Tipucitus, (1940), ὅπου καὶ παλαιότερα βιβλιογραφία. Πρβλ. δὲ καὶ L. Müller, Die Scholien zu Buch 21 Titel 1 der Basiliken (1966).

γραφεὺς πολλῶν καὶ σημαντικῶν ἔργων εἴτε θεολογικῶν εἴτε τοῦ κανονικοῦ δικαίου. Ἐκ τῶν ἔργων τοῦ αὐτῶν, σημαντικὸν μεταξὺ ἄλλων, ἦτο καὶ τὸ ὑπὸ τὸν τίτλον «Praenotiones mystagogicae ex iure canonico κλπ.» ἐκδοθὲν κατὰ τὸ ἔτος 1697, εἰς τὸ ὁποῖον, ἐν μέσῳ ποικίλων θεολογικῶν καὶ κανονικῶν θεμάτων, σημειοῦται καὶ πλῆθος ὀνομάτων διασήμων συγγραφέων, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἐπανειλημμένως καὶ ὁ «νομομαθὴς Τιπούκειτος» (Tipucitus iurisconsultus, iurisconsultissimus κλπ.). Οὐδὲν ἀναφέρει ὁ Νικόλαος Κορνηνὸς Παπαδόπουλος περὶ τοῦ βίου καὶ τῶν ἔργων τοῦ ὑποτιθεμένου αὐτοῦ Τιπουκείου. Τὸν Τιπούκειτον ὁμῶς αὐτὸν δὲν διστάζει νὰ προβάλλῃ ὡς διάσημον βυζαντινὸν νομικόν. Καὶ ἡ γνώμη τοῦ αὐτῆ ἐπανελήφθη ἀκρίτως ὑπὸ πολλῶν μεταγενεστέρων, λ.χ. τοῦ Fabricius, τοῦ Assemanius, τοῦ Pohl, τοῦ Hoffmann, τοῦ Haubold, τοῦ Schoell κ.ἄ., ἀκόμη καὶ τοῦ Heimbach τοῦ πρεσβυτέρου, ὁ ὁποῖος καὶ αὐτὸς παρεσύρθη ἀπὸ τὸ ἀρχικὸν λάθος τοῦ Νικολάου Κορνηνοῦ Παπαδοπούλου καὶ τῶν μεταγενεστέρων. Διότι ὄντως λάθος ἢ ἀπλοῦν ἐφεύρημα ἦτο, ὅτι ὁ Τιπούκειτος ὑπῆρξε βυζαντινὸς νομικός, δεδομένου ὅτι πράγματι οὐδέποτε ὑπῆρξε βυζαντινὸς τις νομικός ὑπὸ τὸ ὄνομα Τιπούκειτος, ἀλλ' ὁ ὅρος αὐτὸς συνετέθη ἐκ τῶν λέξεων «τί, ποῦ, κεῖται» καὶ ἐχρησιμοποιήθη ὡς τίτλος τῆς βυζαντινῆς συλλογῆς τοῦ 11ου αἰῶνος. Τοῦτο δ' ἀπέδειξε περιτρώως ὁ Heimbach ὁ νεώτερος, ὅταν κατὰ τὰ ἔτη 1831 καὶ 1832 ἀντέγραψε τὸ χειρόγραφον τοῦ Τιπουκείου εἰς τὴν Ρώμην καὶ ὅταν κατὰ τὸ ἔτος 1835 ἀποκατέστησε τὴν ἀλήθειαν εἰς τὰ ὑπ' αὐτοῦ δημοσιευθέντα «Ἀνέκδοτα»⁸.

Ὁ μῦθος τοῦ Νικολάου Κορνηνοῦ Παπαδοπούλου περὶ τοῦ βυζαντινοῦ νομομαθοῦς Τιπουκείου εἶχεν οὕτω καταρρεύσει. Καὶ εἶχεν ὀριστικῶς ἀποκατασταθῇ ἡ ἀλήθεια, ὅτι ὁ ὅρος Τιπούκειτος προήρχετο ἀπὸ τὰς λέξεις «τί, ποῦ, κεῖται», ἀκριβῶς ὅπως τοῦτο εἶχε σημειώσει ὁ βιβλιοθηκᾶριος τοῦ Βατικανοῦ καὶ ἑλλην τὴν καταγωγὴν Λέων Ἀλλάτιος, ἡδὴ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα. Ἀκριβῶς ἐπίσης, ὅπως αὐτὸ προκύπτει ἀπὸ τὸ ὑπὸ τοῦ M. Treu κατὰ τὸ ἔτος 1893 δημοσιευθὲν βυζαντινὸν κείμενον, τοῦ ὁποίου τὸ περιεχόμενον ἀνάγεται εἰς τὸ β' ἡμισυ τοῦ 11ου αἰῶνος καὶ ὅπου περιγράφεται ὁ ἑλεγχος τῆς μαθήσεως τοῦ σπουδάζοντος νομικοῦ ὡς ἐξῆς : «... ἀνέγνως ἐξήκοντα βιβλία τῶν Βασιλικῶν; διῆλθες τοὺς κώδικας... τὰ δίγεστα; μετῆλθες τὸν Γαρίδην; ἠκριβώσω τὸν Τιπούκειτον; τὸ κατὰ στοιχεῖον ἐπιπόνως μετεχειρίσω; ἐχρήσω τῷ ὁδηγῷ; ὠμίλησας τῇ Πείρᾳ τοῦ σοφωτάτου Ρωμανοῦ; ἀπλῶς ἅπαντας ἠρεύνησας τοὺς εἰς τὰ νόμιμα καταγινομένους;». Καὶ

8. Διὰ τὴν ἱστορίαν τοῦ μύθου περὶ τοῦ νομομαθοῦς Τιπουκείου καὶ τὴν κατάρρευσιν αὐτοῦ βλ. N o a i l l e s, ἔ. ἄ., ἰδίως σσ. 183 ἐπ. μετὰ πολλὰς πληροφορίας καὶ βιβλιογραφικὰς σημειώσεις. Βλ. καὶ B e r g e r, ἔ. ἄ. (εἰς «Bullettino κλπ.», σσ. 280 ἐπ.).

ὅπου, εἰς τὸ βυζαντινὸν αὐτὸ κείμενον, εἰς ἄλλην χειρόγραφον παραλλαγὴν του, ὁ Τιπούκειτος δὲν ἀναγράφεται ὡς Τιπούκειτος, ἀλλ' ἀναλυτικῶς μὲ τὰς τρεῖς λέξεις «τί, ποῦ, κεῖται», ἀποδεικνυομένου οὕτως, ὅτι ἡ λέξις Τιπούκειτος δὲν ἦτο κύριον ὄνομα ἀγνώστου βυζαντινοῦ νομικοῦ, ἀλλ' ἦτο ὄντως σύνθεσις τῶν τριῶν αὐτῶν λέξεων⁹.

Δὲν ἦτο, λοιπόν, βυζαντινὸς νομικὸς ὁ Τιπούκειτος.

Ὁ ὅρος αὐτὸς ἐπλάσθη ἀπὸ τὴν σύνθεσιν τῶν τριῶν λέξεων «τί, ποῦ, κεῖται». Ἐτέθη δ' ὡς τίτλος τῆς συλλογῆς τοῦ 11ου αἰῶνος, πιθανώτατα, ὅπως ὑπεστήριξεν ὁ A. Berger, οὐχὶ καὶ ὑπὸ τοῦ συγγραφέως της, ἀλλ' ὑπὸ τινος μεταγενεστέρου ἀντιγραφῆς τοῦ ἀρχικοῦ κειμένου, τὸ ὁποῖον περιεσώθη εἰς τὸν μοναδικὸν ἐλληνικὸν χειρόγραφον κώδικα ὑπ' ἀριθμ. 853 τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης¹⁰.

Ποῖος ὅμως ἦτο ὁ συγγραφεὺς τοῦ Τιπουκείου;

Τὴν ἀπάντησιν εἰς τὸ ἐρώτημα αὐτὸ μᾶς ἔδωκε κατὰ τρόπον ἀσφαλῆ καὶ ἀποφασιστικόν, ἡ ὑπὸ τοῦ G. Mercati προσεκτικὴ ἀνάγνωσις τοῦ τίτλου τῆς συλλογῆς εἰς τὸν βατικανὸν ἐλληνικὸν κώδικα ὑπ' ἀριθμ. 853. Κατὰ G. Mercati, εἰς τὸν τίτλον ἀναγράφονται μεταξὺ ἄλλων τὰ ἑξῆς: «*Τιπούκειτος γενόμενος παρὰ μ . . . κριτοῦ τοῦ Πατζῆ . . .*». Τὸ ὄνομα δὲ Πατζῆς ἢ Πατζὸς ἢ Πάτζος εἶναι ὄνομα γνωστοῦ βυζαντινοῦ νομικοῦ, ἀπαντώμενον ἰδίως εἰς σχόλια τῶν Βασιλικῶν, τινὰ τῶν ὁποίων, ὡς πρὸς τὸ κείμενόν των, ἀνταπεκρίνονται σαφῶς πρὸς τὸ κείμενον τοῦ Τιπουκείου¹¹. Αὐτὸς οὗτος ὁ Πατζῆς (ἢ Πατζὸς) ἀναφέρει εἰς τὸ κείμενον τῆς συλλογῆς του, ὅτι ὑπῆρξε μαθητὴς τοῦ Γαριδᾶ («*. . . ὁ μαῖστωρ μου ὁ Γαριδᾶς . . .*»), τοῦ γνωστοῦ τούτου νομοδιδασκάλου καὶ σχολιαστοῦ τῶν μέσων τοῦ 11ου αἰῶνος¹².

9. M. T r e u, Ein byzantinisches Schulgespräch, «Byzantinische Zeitschrift», 2 (1893) σσ. 96 ἐπ. Βλ. καὶ M e r c a t i, πρόλογον εἰς Τιπούκειτον, I (1914) σ. XXX, ἰδίως δὲ A. B e r g e r, ἔ. ἀ. (εἰς «Bullettino κλπ.» σσ. 277 ἐπ.).

10. Οὕτως ὀρθῶς B e r g e r, ἔ. ἀ., (εἰς «Bullettino κλπ.», σσ. 281 ἐπ.).

11. Βλ. τὰ σχόλια Βασ. 2.1.1. («τέχνη τοῦ καλοῦ»), Βασ. 60.37.4.7 («καὶ ἀντιτιθεῖσα»), Βασ. 60.37.67 («καὶ τὸν οἶνον παρεῖχε τοῖς πίνουσι»), Βασ. 60.39.11 («καὶ τὸ παρασχεῖν αἰτίαν φόνου»), Βασ. 60.41.47 («σχεδόν»). Εἰς τὰ τέσσαρα τελευταῖα σχόλια ὁ Πατζῆς ἀναφέρεται ὡς ὁ συγγραφεὺς των. Εἰς τὸ τελευταῖον γίνεται μνεία τοῦ ὀνόματός του. Ἐν γένει περὶ τῶν σχολίων αὐτῶν καὶ τῆς σχέσεώς των πρὸς τὸν Τιπούκειτον τοῦ Πατζῆ, βλ. M e r c a t i, πρόλογος εἰς Τιπούκειτον, I (1914) σσ. XXV ἐπ., ὡς καὶ N o a i l l e s, ἔ. ἀ. σ. 180.

12. Τιπούκειτον 19.4.12.79 verso (=Βασ. 19.4.12). Περὶ τοῦ Γαριδᾶ βλ. H e i m b a c h, ἐν Ersch - Gruber, Encyclopädie κλπ., 86 (1868) σσ. 307 ἐπ. καὶ Prolegomena (Βασιλικά, VI, 1870) σσ. 197 ἐπ., Z a c h a r i a e v o n L i n g e n t h a l, Geschichte κλπ. (3η ἔκδ., 1892) σ. 30 σημ. 28, σ. 31, H. P e t e r s, Die oströmischen Digestenkommentare und die Entstehung der Digesten (Berichte... der K. Sächsischen Gesellschaft der Wis-

Πιθανώς δ' απόφοιτος τῆς περιφήμου Νομικῆς Σχολῆς τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἥτις, ἐπανιδρύθη κατὰ τὸ 1045 ὑπὸ Κωνσταντίνου Θ' τοῦ Μονομάχου, ὁ Πατζῆς ρητῶς ἀποκαλεῖται «κριτής» εἰς τὸν τίτλον τῆς συλλογῆς του. Τὴν συλλογὴν δὲ ταύτην, ἥτοι τὸν Τιπούκειτον, συνέταξεν ὁ Πατζῆς κατὰ τὰ ἔτη 1086 - 1091, ὅπως τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι μνημονεύει μόνον τὰς μέχρι τοῦ 1086 Νεαράς τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξίου Α' Κομνηνοῦ, ἀλλὰ καὶ τινὰ δικαστικὴν ἀπόφασιν τοῦ ἰδίου αὐτοκράτορος, ἐκδοθεῖσαν κατὰ τὰ ἔτη 1090 - 1091, τὴν ὁποίαν ὁμῶς σημειώνει ὡς προσθήκην μετὰ τὴν ἀποπεράτωσιν τῆς συλλογῆς του¹³.

«Κριτής», λοιπόν, ἦτοι δικαστής, ἦτο ὁ Πατζῆς, ὁ συγγραφεὺς τοῦ Τιπουκείου, ὅπως τοῦτο σαφῶς καὶ ρητῶς προκύπτει ἀπὸ τὸν τίτλον τῆς συλλογῆς του εἰς τὸ σωζόμενον χειρόγραφον. Θὰ πρέπει δ' ἴσως νὰ δεχθῶμεν, ὅτι, ὡς κριτής, ὁ Πατζῆς ἀνῆκεν εἰς τὴν ἀνωτέραν τάξιν τῶν «κριτῶν τοῦ βήλου» ἢ τῶν «κριτῶν ἐπὶ τοῦ ἵπποδρομοῦ», ὅπως ἀπεκαλοῦντο οἱ ἀνώτεροι οὗτοι δικασταὶ ἤδη ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν¹⁴.

Ἦτο ὁμῶς ὁ Πατζῆς μόνον «κριτής», ἢ μήπως ἔφερε καὶ ἄλλον τινὰ τίτλον διακρίσεως εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραρχίαν τῆς ἐποχῆς του;

Τὸ ἐρώτημα τοῦτο ἀνέκυψε δι' ἐμὲ ἐκ τῆς ἐποπτείας τοῦ τίτλου τοῦ Τιπουκείου, ὅπου, κατὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ α' τόμου ὑπὸ τοῦ G. Mercati, ὁ Τιπούκειτος φέρεται συνταχθεὶς «...παρὰ μ... κριτοῦ τοῦ Πατζῆ...». Ὁ G. Mercati συνεπλήρωσε τὸ γράμμα «μ», προσθέσας τὴν δίφθογγον «ου» καὶ ἀναγνώσας οὕτω «μου». Ἡ συμπλήρωσις ὁμῶς αὕτη οὔτε τὸν ἴδιον φαίνεται νὰ ἱκανοποίησε, διὰ τοῦτο δ' εἰς τὸν πρόλογόν του (σελ. XXIV, σημ. 1) διετύπωσε τὴν ὑπόθεσιν, ὅτι τὸ γράμμα «μ» δύναται ν' ἀποτελῇ ἀρχὴν βραχυγραφίας τοῦ ὀνόματος «μιχαήλ» ἢ «μανουήλ».

Ὅμως, ἡ ὑπόθεσις αὕτη τοῦ G. Mercati εἶναι ἀπλῆ ὑπόθεσις καὶ ὡς τοιαύτη ἀναπόδεικτος!

Τολμῶ, λοιπόν, νὰ διατυπώσω καὶ ἐγὼ ἄλλην, ἴσως πειστικωτέραν, ὑπόθεσιν

senschaften, Phil. hist. Klasse, τόμ. 65, Leipzig, 1913, τευχ. 1) σ. 23 καὶ σημ. 67. Ἀμφίβολον εἶναι, ἂν ὁ νομομαθὴς Γαριδᾶς ὑπῆρξεν ὁ αὐτὸς πρὸς τὸν κατὰ τὸν 19' αἰῶνα πατριάρχην Εὐστράτιον Γαριδᾶν (τὴν ταύτισιν ταύτην ἀποκρούει ὁ Mortreuil, ἔ. ἀ. III, σσ. 468 ἐπ., ὅπου ὁ λόγος περὶ τοῦ νομομαθοῦς Γαριδᾶ).

13. Βλ. περὶ τούτων πάντων Heimbach, Prolegomena (Βασιλ. VI, 1870) σσ. 199 ἐπ., ἰδίως δὲ Mercati, Πρόλογον εἰς Τιπούκειτον, I (1914) σσ. XXII — XXXIII, Noailles, ἔ. ἀ., σ. 180, N. Svoronos, La Synopsis Major des Basiliques et ses Appendices (1964) σσ. 151, 171 ἐπ., παρ' οἷς καὶ ἡ παλαιότερα βιβλιογραφία.

14. Βλ. περὶ τούτων N. Oikonomides, Les listes de préséance byzantines des IXe et Xe siècles (1972) σσ. 322 ἐπ., μετὰ πηγὰς καὶ βιβλιογραφίαν.

διὰ τὴν συμπλήρωσιν τοῦ ἐπιμάχου γράμματος «μ» τοῦ χειρογράφου. Καὶ τὴν ὑπόθεσιν αὐτὴν τολμῶ νὰ διατυπώσω, διότι τόσον ἡ ἀνάγνωσις τοῦ «μ» ὡς «μου», ὅσον καὶ ἡ συμπλήρωσις καὶ ἀνάγνωσις του ὡς «μιχαήλ» ἢ ὡς «μανουήλ» μοῦ φαίνεται ἀυθαίρετος.

Κατὰ τὴν ἰδικήν μου ὑπόθεσιν, τὸ γράμμα «μ», συμπληρούμενον μὲ κάποιαν εἰς τὸ σωζόμενον χειρόγραφον ἀποσβεσθεῖσαν βραχυγραφίαν δύναται νὰ σημαίνει «μυστικοῦ», ἥτοι ὁ τίτλος τῆς συλλογῆς δύναται νὰ ἀναγράφῃ «μυστικοῦ κριτοῦ τοῦ Πατρίῃ». Τὴν ὑπόθεσιν δὲ ταύτην στηρίζω ἐν πρώτοις εἰς τὸ γεγονός, ὅτι ὁ ὄρος «μυστικός κριτής», ἐὰν εἶναι ἀκριβής ἡ ἀνάγνωσις του, ἀπαντᾶται εἰς «βασιλικὸν πιττάκιον» τοῦ ἔτους 967, ἐκδοθὲν εἰς τὴν συλλογὴν ἐγγράφων τῶν Fr. Miklosich καὶ J. Müller¹⁵. Ἀλλὰ καὶ ἂν ἡ ἀνάγνωσις αὕτη δὲν εἶναι ἀκριβής, πάντως ὁ ὄρος «μυστικός», ὡς ἄλλως τε καὶ οἱ ὄροι «μυστογράφος» καὶ «μυστικὴ ὑπηρεσία», ἀπαντῶνται συχνὰ εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα τῆς κρίσεως διὰ τὸ θέμα μας ἐποχῆς, ἥτοι ἀπὸ τοῦ 9ου, 10ου καὶ 11ου αἰῶνος. Ὁ «μυστικός» ἦτο οὕτως ἀπὸ τοῦ 9ου αἰῶνος ἐμπιστος γραμματεὺς τοῦ αὐτοκράτορος. Ἐκτοτε δέ, καὶ δὴ καὶ κατὰ τοὺς ἀκολουθήσαντας αἰῶνας, ὁ «μυστικός» ἦτο ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ «σεκρέτου». Καὶ ἦτο συχνότατα νομικός, ἐμπειστευμένος καὶ μὲ τινὰ δικαστικὰ καθήκοντα, ὅπως, ἄλλως τε, νομικός ἦτο, φαίνεται, καὶ ὁ «μυστογράφος»¹⁶.

Κατ' ἀκολουθίαν, ὁ τίτλος τοῦ «μυστικοῦ», τίτλος σημαίνων τῆς βυζαντινῆς

15. Fr. Miklosich - J. Müller, *Acta et Diplomata graeca medii aevi*, IV (1871) σσ. 307 ἐπ., περὶ οὗ ἔδῃ Zachariae von Lingenthal, *Geschichte κλπ.* (3η ἐκδ., 1892) σ. 360 σημ. 1270.

16. Βλ. περὶ τούτων, πλὴν τῶν εἰς τὴν προηγουμένην σημείωσιν παραπεμπομένων, καὶ Fr. Dölger, *Byzantinische Diplomatie* (1956) σ. 64, σημ. 299, Fr. Dölger - J. Karayannopoulos, *Byzantinische Urkundenlehre*, I (1968) σ. 62 (καὶ β' ἐλληνικὴν ἐκδοσιν ὑπὸ Ἰ. Καρυγιάννου ο.π.ό.λ.ο.υ, *Βυζαντινὴ Διπλωματικὴ, Α' Αὐτοκρατορικὰ ἔγγραφα*, Θεσσαλονίκη, 1972, σσ. 126, 132, ἰδίως σ. 153). Βλ. ἐπίσης N. Oikonomides, *ἑ.ἀ.*, σσ. 324 ἐπ. Ἐπίσης Πεῖραν Ρωμανοῦ 38.5 καὶ 65.1 (*Jus Graecoromanum*, ἐκδ. Zachariae, I, 1856, σσ. 165, 274 = ἐκδ. Ζέπων, 4, 1931, σσ. 150, 239), Γ. Ἀ. Ράλλης - Μ. Ποτλῆ, *Σύνταγμα τῶν θείων καὶ ἱερῶν κανόνων κλπ.*, 2 (1852) σ. 386,5 (1855) σ. 366, ὡς καὶ Μ. Ψελλὸν εἰς Κ. Σάθα *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη*, 5 (1876) σ. 206 («μυστογράφος»), σ. 214 («μυστικὴ ὑπηρεσία»), σ. 358 («τῶ μυστικῶ»). Πρβλ. καὶ τὸν Πατριάρχην Νικόλαον τὸν «μυστικόν» (ἔδῃ κατὰ τὸν θ' - ι' αἰῶνα). Περὶ τοῦ λειτουργήματος τοῦ «μυστικοῦ» εἰς τὴν βυζαντινὴν ἱεραρχίαν βλ. καὶ Ψευδο-Κωδινόν (ἐκδ. J. Verpeaux, *Pseudo-Kodinos, Traité des Offices*, 1966) σσ. 138 (στίχ. 11), 300 (στίχ. 23), 305 (στίχ. 17), 307 (στίχ. 20-21), 309 (στίχ. 15), 321 (στίχ. 50), 335 (στίχ. 62), 344 (στίχ. 30), 347 (στίχ. 30), ὡς καὶ σσ. 160 (στίχ. 11) καὶ 179 (στίχ. 5-6).

ιεραρχίας, δὲν ἦτο ἀδύνατον νὰ συνεδέετο πρὸς τὸ λειτούργημα τοῦ «κριτοῦ». Καὶ κατ' ἀκολουθίαν, δὲν εἶναι ἀπίθανον τὸ γράμμα «μ» τοῦ τίτλου τοῦ Τιπουκείου νὰ ὑπεδήλωνε ἀποσβεσθεῖσαν τινὰ βραχυγραφίαν τῆς λέξεως «μυστικοῦ» εἰς τρόπον, ὥστε τὰ εἰς τὸν τίτλον τοῦ Τιπουκείου ἀναγραφόμενα νὰ πρέπει νὰ ἀναγνωσθοῦν ὡς ἐξῆς: «...παρὰ μυστικοῦ κριτοῦ τοῦ Πατζῆ».

Ἄν ἡ ὑπόθεσις αὕτη εἶναι, ὅπως πιστεύω, βάσιμος, τότε ὁ Πάτζος ἢ Πατζῆς, ὁ συντάκτης τοῦ Τιπουκείου, δὲν ἦτο μόνον σχολιαστὴς τῶν Βασιλικῶν, ἀλλ' ἦτο καὶ «κριτῆς» καὶ «μυστικός», ἦτοι σημαίνων τιτλοῦχος τῆς βυζαντινῆς ιεραρχίας. Καὶ ἡ βάσιμος, ὅπως πιστεύω, ὑπόθεσις αὕτη τὸν τοποθετεῖ εἰς τὴν ἀρμόζουσαν διακεκριμένην θέσιν εἰς τὴν βυζαντινὴν νομικὴν φιλολογίαν.

III

Παρεσύρθην κατὰ τὴν ἀνακοίνωσιν αὐτὴν εἰς ἀναζητήσεις, ἐρεῦνας, ἀκόμη καὶ εἰς ὑποθέσεις, αἱ ὁποῖαι μὲ ἀπεμάκρυναν τοῦ κυρίου στόχου, ἦτοι τῆς διερευνήσεως τῆς σχέσεως, ἡ ὁποία τυχὸν ὑφίσταται μεταξὺ τοῦ «Κειτουκείου» τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου καὶ τοῦ «Τιπουκείου» τοῦ κριτοῦ, ἢ μυστικοῦ καὶ κριτοῦ, Πατζῆ. Ἦτο ὅμως ἀναγκαία ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις, διὰ νὰ δυνηθῶμεν νὰ διερευνήσωμεν ἀνετώτερον τὴν σχέσιν ταύτην.

Ἡ γνώμη, ὅτι ὁ βυζαντινὸς Τιπούκειτος προέρχεται εἴτε ἡχητικῶς εἴτε καὶ κατ' ἔννοιαν ἀπὸ τὸν Κειτούκειτον τῶν Δειπνοσοφιστῶν, δὲν εἶναι γνώμη νέα. Ἡ δ' ἱστορία τῆς ἀνατρέχει εἰς περασμένους αἰῶνας καὶ εἶναι χαρακτηριστικὴ διὰ τὸν τρόπον, κατὰ τὸν ὅποιον εἶναι δυνατόν νὰ προκύψουν εἴτε δόκιμοι εἴτε ἀδόκιμοι ἐρμηνεῖαι ἢ παρερμηνεῖαι.

Ἡ ἱστορία ἤρχισεν ἀπὸ μίαν φιλοπαίγμονα παρατήρησιν τοῦ Κουϊάκιου, τὴν ὁποίαν ἐξεμεταλλεύθη ὁ Suaresius, διὰ νὰ παραλληλίσῃ τὸν Τιπούκειτον πρὸς τὸν Κειτούκειτον.

Ὁ Ἰάκωβος Κουϊάκιος (ὁ Jacques Cujas), ὁ διάσημος γάλλος νομομαθὴς καὶ ἐρμηνευτὴς τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου, βαθὺς δὲ γνώστης καὶ τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων καὶ τῶν βυζαντινῶν πηγῶν κατὰ τὸν 16ον αἰῶνα, συνέγραψεν ὡς γνωστόν, πολλὰ βιβλία ἐρμηνευτικὰ τοῦ Ἰουστινιανείου δικαίου, ἐξέδωκε ρωμαϊκὰ καὶ βυζαντινὰ κείμενα μὲ πολλὰ σχόλια, γενικῶς δὲ προήγαγε τὰς οὐμανιστικὰς μελέτας τῆς ἐποχῆς του. Εἰς τὸ βιβλίον του, λοιπόν, *Observationes et Emendationes*, δημοσιευθὲν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1566 καὶ ἐφεξῆς, ὁ Κουϊάκιος ἐρμηνεύει τὸ χωρίον Dig. 33.6.9, ὅπου ὁ Οὐλπιανὸς διερωτᾶται τί δύναται νὰ θεωρῇται οἶνος καὶ διὰ μακρῶν μνημονεύει τὰ συναφῆ πρὸς αὐτὸν ποτὰ (ζῦθον, ὑδρόμελι, οἰνόμελι, σταφιδίτην κυδώνειον, ὄξος κλπ.). Ὁ Κουϊάκιος ἀποδίδει εὐσυνειδήτως τὰς διακρίσεις τοῦ

Ούλπιανου. Ἐξωργισμένος ὅμως ἀπὸ τὰς πολλὰς αὐτὰς διακρίσεις, προσθέτει: «haec sufficiunt ut appareat quam jure ab Athenaeo Ulpianus κειτούκειτος ὀνοματοθήρας appelletur», ἥτοι «(ταῦτα ἀρκοῦν διὰ τὰ φανῇ πόσον δικαίως ὁ Οὐλπιανὸς ὀνομάσθῃ «κειτούκειτος ὀνοματοθήρας» ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου)¹⁷. Ὁ Κουϊάκιος οὕτως ἐταύτισεν, ὥς μὴ ὥφειλε, τὸν Οὐλπιανὸν τῶν Δειπνοσοφιστῶν πρὸς τὸν διάσημον ρωμαῖον νομομαθῆ Δομίτιον Οὐλπιανόν. Πέραν ὅμως αὐτοῦ, ἡ ἀνακριβὴς αὐτῇ φιλοπαίγμων κατὰ τοῦ νομομαθοῦς Οὐλπιανου ὀργή του ἔδωκεν ἀφορμὴν νὰ προκύψῃ, περαιτέρω καὶ ἐν ἀγνοίᾳ του, ὁ θρῦλος τῆς συνδέσεως τοῦ βυζαντινοῦ Τιπουκείου πρὸς τὸν Κειτούκειτον τῶν Δειπνοσοφιστῶν τοῦ Ἀθηναίου.

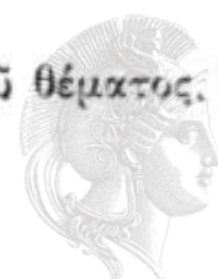
Τὴν σύνδεσιν αὐτὴν ἐπεχείρησεν, ἔστω καὶ ὄχι ἀπολύτως σαφῶς, πρῶτος ὁ J. M. Suaresius, ἐπίσκοπος τῆς Vaison (τοῦ παλαιογαλλικοῦ Comtat Venaissin), ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ ἔτος 1637 ἐδημοσίευσεν εἰς Ρώμην τὸ ἔργον τοῦ Notitia Basilicorum, ὅπου συνέλεξεν ὅλα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν του γνωστὰ κείμενα, τὰ σχετιζόμενα πρὸς τὴν ἱστορίαν τῶν Βασιλικῶν καὶ τῶν χειρογράφων των. Τὸ ἔργον αὐτὸ περιέχει πολλὰ λάθη. Μεταξὺ δὲ τῶν λαθῶν αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ καταλεχθῇ καὶ ὁ ἀνακριβὴς κατάλογος περὶ τῶν Βασιλικῶν, ὁ ὁποῖος τάχα περιείχετο καὶ εἰς ἄλλα χειρόγραφα τῆς Βατικανῆς Βιβλιοθήκης ἰδίως δὲ καὶ εἰς τὸ χειρόγραφον ποὺ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν «τιπούκειτος γενόμενος»¹⁸. Καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ὁ Suaresius, ἀφοῦ ἐσημείωσε τὸν Τιπούκειτον, προσέθεσεν, ἄλλως τε χωρὶς ἰδιαίτερόν τινα λόγον, ὅτι καὶ ὁ Κουϊάκιος ἐθεώρησε τὸν Οὐλπιανὸν ὡς «κειτούκειτον ὀνοματοθήραν», παρέπεμψε δ' εἰς τὸ σχετικὸν χωρίον τῶν Observationes τοῦ Κουϊακίου, περὶ τοῦ ὁποῖου ἔγινε λόγος προηγουμένως.

Μὲ τὴν παρατήρησιν αὐτὴν τοῦ Suaresius, ὁ Κειτούκειτος καὶ ὁ Τιπούκειτος διὰ πρῶτην φορὰν συνεδυάσθησαν, ἔστω καὶ χωρὶς νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ ὅρος Τιπούκειτος προῆλθεν ἀπὸ τὸν ὅρον Κειτούκειτος. Ὅπως γράφει ὁ P. Noailles εἰς τὴν σχετικὴν ὥραϊαν μελέτην του, ὁ Suaresius παρέθεσεν ἀδεξίως τὴν παραπομπὴν τοῦ Κουϊακίου παραλλήλως πρὸς τὴν μακρυνὴν ἀναλογίαν τοῦ ὀνόματος τοῦ Τιπουκείου¹⁹.

17. J. Cuiacius, Observationum et Emendationum libri XXVIII (ἔκδ. ἀπὸ τοῦ 1566, ἐξ ὧν τὰ τέσσαρα τελευταῖα βιβλία ὑπὸ Pithou), βιβλ. 24, κεφ. 39 ἐν τέλει (βλ. Noailles, ἔ.ἀ., σ. 181).

18. J. M. Suaresius, Notitia Basilicorum (Roma, 1637), ἀναδημοσιευόμενον καὶ ὑπὸ C. A. Fabrotus, Βασιλικὰ I (Παρίσιος, 1647), πρόλογος σ. *** III ἐπ. ὑπὸ τὸν τίτλον: Notitia Basilicorum ad Urbanum VIII. Pontif. Max., a Josepho Maria Suaresio praeposito Avenionensis nunc autem Episcopo Vasionensi. Περὶ τοῦ J.M. Suaresius (Suarez) βλ. καὶ Mortreuil, ἔ.ἀ., II (1844) σ. 236, Noailles, ἔ.ἀ. σ. 183 κ.ἀ.

19. Βλ. Noailles, ἔ.ἀ., σ. 183, ὅπου καὶ λεπτομερὴς ἀνάλυσις τοῦ θέματος.

Κατὰ τὸν τρόπον ὅμως αὐτὸν ὁ θρυλὸς τῆς παραλληλίσεως τῶν δύο ὅρων ἀπέκτησε τὴν ἀπαρχὴν καὶ θεμελίωσίν του, διὰ νὰ διαιωνισθῇ περαιτέρω μέσω τῶν μεταγενεστέρων ἐρμηνευτῶν, ὅσων ἐπανελάβον τὰς παρατηρήσεις εἴτε τοῦ Κουϊακίου εἴτε τοῦ Suaresius²⁰.

Εἰς τὴν ἄλυσιν αὐτὴν τῶν μεταγενεστέρων τούτων ἐρμηνευτῶν, τελευταῖος, ἀλλὰ καὶ σαφὴς καὶ διάσημος κρῖκος ὑπῆρξεν ὁ πολὺς βυζαντινολόγος Κάρολος Krumbacher, ὁ ὁποῖος παρεμπιπτόντως μὲν, ἀλλὰ καὶ ἀδιστάκτως ἐσημείωσεν εἰς τὸ κλασσικὸν βιβλίον του περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς βυζαντινῆς λογοτεχνίας, ὅτι ὁ Τιπούκειτος συνδέεται πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Ἀθηναίου μαρτυρουμένην χλευαστικὴν ἐπωνυμίαν τοῦ ρήτορος Οὐλπιανοῦ «Κειτούκειτος»²¹.

Ὁ θρυλὸς τῆς προελεύσεως τοῦ Τιπουκείου ἀπὸ τὸν Κειτούκειτον εἶχεν οὕτω περιβληθῇ τὸ κύρος τοῦ μεγάλου βυζαντινολόγου τοῦ Μονάχου. Καὶ τὸ κύρος αὐτὸ τοῦ Κ. Krumbacher ἤρχετο νὰ ἐπιβεβαιώσῃ μετὰ χρόνους μακρούς, ὅσα εἶχον ἀφίσει νὰ διαφανοῦν ὁ Suaresius καὶ οἱ μεταγενέστεροι ἐρμηνευταὶ τῶν δύο καὶ πλέον τελευταίων αἰώνων!

Ὅμως, οὔτε τὸ κύρος τοῦ Κ. Krumbacher οὔτε ἡ ἡχητικὴ καὶ ἄλλη συνάφεια τοῦ Τιπουκείου πρὸς τὸν Κειτούκειτον ἡδυνήθησαν ν' ἀνακόψουν τὴν ἀναπόφευκτον κριτικὴν ἀνάλυσιν. Καὶ κατὰ τὸν τρόπον αὐτόν, κατὰ τὰς τελευταίας δεκαετίας, δριμύς προεβλήθη ὁ ἀντίλογος.

Ὁ Ἀδόλφος Berger, ὁ πολὺς ρωμαϊστὴς καὶ βυζαντινολόγος, εἰς μελέτην του δημοσιευθεῖσαν τὸ πρῶτον κατὰ τὸ 1945 καὶ ἀναδημοσιευθεῖσαν κατὰ τὸ 1951, ὑπεστήριξε μὲ πολλὰ ἐπιχειρήματα, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ὁ ὅρος Τιπούκειτος νὰ προῆλθεν ἐκ μιμήσεως τοῦ ὅρου Κειτούκειτος. Καὶ τοῦτο διότι: α) εἶναι ἀπίθανον ὁ συγγραφεὺς τοῦ Τιπουκείου νὰ ἔδωκεν ὡς τίτλον τῆς συλλογῆς του, ἔργου σοβαροῦ καὶ σπουδαίου, ὅρον παρηχοῦντα τὸ ἀστεῖον παρωνύμιον τοῦ σχολαστικοῦ νομικοῦ τῶν Δειπνοσοφιστῶν· β) ὁ Κειτούκειτος ἦτο περιπαικτικὸν παρωνύμιον προσώπου, ἐνῶ ὁ Τιπούκειτος ἦτο σύνθεσις λέξεων πού δὲν εἶχον σχέσιν μὲ τὸ πρόσωπον ἀλλὰ μὲ τὸ ἔργον τοῦ συγγραφέως, ὁ ὁποῖος βεβαίως δὲν ἐσκόπησε νὰ περιπαίξῃ τὸ σοβαρόν του αὐτὸ ἔργον· γ) οἱ ἀγνοοῦντες τὸν Κειτούκειτον τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἦτο ἀδύνατον νὰ κατανοήσουν τὴν σημασίαν τοῦ βυζαντινοῦ Τιπουκείου· καί, τέλος, δ) οὐδαμῶς ἀποδεικνύεται, ὅτι τὸ παρωνύμιον Κειτούκειτος ἐπέζησε τῶν Δει-

20. Οὕτως ὁ J. Assemanius, Bibliotheca Juris Orientalis canonici et civili, II (Roma, 1762) σσ. 502 ἐπ., ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ὑπὸ τοῦ Noailles, ἔ.ἀ., σσ. 189 ἐπ. σημειούμενοι.

21. Κ. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur (2α ἔκδ., 1897) σ. 607 (καὶ ἐλληνικὴ μετάφρασις Γ. Σωτηριάδου, II, 1900, σ. 397 ἐπ.). Ὡς πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Κ. Krumbacher βλ. καὶ τὴν μαρτυρίαν τοῦ M. Treu, ἔ.ἀ. σ. 103.

πνοσοφιστῶν ἐπὶ ἐννέα αἰῶνας, μέχρις οὗ ἀναβιώσει ὡς Τιπούκειτος κατὰ τὸ τέλος τοῦ 11ου αἰῶνος²².

Σοφὸς ὁ Ἀδόλφος Berger, σοφὰ προέβαλεν ἐπιχειρήματα κατὰ τῆς γνώμης, ὅτι οἱ ὅροι Κεϊτούκειτος καὶ Τιπούκειτος συνδέονται πρὸς ἀλλήλους!

Ἀλλὰ καὶ πάλιν ὁ ἀνταντίλογος δὲν εἶναι ἀδύνατος!

Διότι, πράγματι, διὰ ν' ἀκολουθήσωμεν τὴν σειρὰν τῶν ἐπιχειρημάτων τοῦ Α. Berger, τὸν ὅρον Τιπούκειτος δὲν ἔδωκεν ὁ συγγραφεὺς τοῦ Πατζῆς, ἀλλ' ὅπως ὁ ἴδιος ὁ Berger ὀρθῶς ὑπεστήριξε, κάποιος ἀντιγραφεὺς, ὡς τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν παραβολὴν τῶν δύο χειρογράφων τοῦ τέλους τοῦ 11ου ἢ τῶν ἀρχῶν τοῦ 12ου αἰῶνος, τὰ ὁποῖα ἐξέδωσε κατὰ τὸ 1893 ὁ Μ. Treu καὶ τὰ ὁποῖα ἀφοροῦν εἰς τὸν ἔλεγχον τῆς μαθήσεως τοῦ σπουδάζοντος νομικοῦ, ὅπως ἐσημειώθη προηγουμένως²³. Τίποτε δὲν ἀποκλείει, ὁ ἄγνωστος αὐτὸς ἀντιγραφεὺς νὰ ἦτο εὐπαίδευτος καὶ νὰ ἐγνώριζε τοὺς Δειπνοσοφιστὰς καὶ τὸ παρωνύμιον τοῦ Κεϊτουκείου, τὸ ὁποῖον καὶ νὰ ἐχρησιμοποίησε διὰ τὴν σύνθεσιν τῆς λέξεως Τιπούκειτος, ἐμπνευσθεὶς ἀπὸ τὴν συνάφειαν τῆς ἐννοίας τῶν λέξεων «κεῖται, οὐ κεῖται» (διὰ τὸν Κεϊτούκειτον) καὶ «τί, ποῦ, κεῖται» (διὰ τὸν Τιπούκειτον). Δὲν πρέπει δὲ νὰ λησμονῶμεν, ὅτι ὁ ἀντιγραφεὺς αὐτὸς ἔζησε κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα, ὅταν εἰς τὴν Κωνσταντινούπολιν ἐσημειοῦτο ἀνθησις τῆς σπουδῆς τῶν κλασσικῶν γραμμάτων. Καὶ πρὸ παντὸς δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν, ὅτι κατὰ τὸν αἰῶνα αὐτὸν εἶχεν ἐπανιδρυθῇ τὸ πανεπιστήμιον τῆς Κωνσταντινουπόλεως (ὑπὸ τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου, κατὰ τὸ 1045) εἰς τὸ ὁποῖον εἶχον διδάξει ὁ Μιχαὴλ Ψελλός, ὁ Ἰωάννης Ξιφιλῆνος, ὁ Ἰωάννης Μαυρόπουλος, ὁ Κωνσταντῖνος Λειχούδης καὶ πλῆθος ἄλλων ἐμπνευσμένων σοφῶν καὶ ἐραστῶν τῶν ἐλληνικῶν κλασσικῶν γραμμάτων²⁴. Ἡ δ' ἀπόστασις τῶν

22. A d. Berger, ἑ.ἀ. (ἐν «Bullettino κλπ.») ἰδίως σ. 285.

23. Βλ. ἀνωτ. σημ. 9 καὶ 10.

24. Ἡ βιβλιογραφία περὶ τῆς πνευματικῆς ἀνθήσεως εἰς Κωνσταντινούπολιν κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα εἶναι πλουσία. Βλ. λ.χ. F r. F u c h s, Die höheren Schulen von Konstantinopel im Mittelalter (Byzantinisches Archiv, VIII, 1926), J. M. H u s s e y, Church and Learning in the Byzantine Empire, 867 - 1185 (Oxford, 1937) καὶ The Byzantine Empire in the Eleventh Century κλπ., εἰς «Transactions of the Royal Historical Society», 4th Series, 32(1950) σσ. 71 ἐπ. Πρβλ. καὶ Κ. Μ π ό ν η, Ἰωάννης Ξιφιλῆνος κλπ. (1937) σσ. 18 καὶ 43 ἐπ., ὡς καὶ L o t h a r M ü l l e r, ἑ.ἀ. σ. 6. Βλ. ἐπίσης L. B r é h i e r, Le Monde Byzantin, III, La Civilisation Byzantine (Paris, 1950) σσ. 470 ἐπ., ἰδίως δὲ καὶ Δ. Ζ α κ υ θ η ν ο ὤ, Βυζαντινὴ Ἱστορία, 324 - 1071 (Ἀθῆναι, 1972) σσ. 511 ἐπ., ὅπου καὶ ἄλλή βιβλιογραφία. Νῦν βλ. καὶ τὸν ὀγκώδη τόμον Travaux et Mémoires, 6, Recherches sur le XIe siècle (Centre de Recherche d' Histoire et Civilisation de Byzance, Paris, 1976), ὅπου πολλὰ εἰδικὰ μελέται, ἐξ ὧν βλ. ἰδίως N. O i k o n o m i d é s, L'évolution de l'organisation administrative de l'Empire byzantin

έννέα αιώνων ή όποία χωρίζει τόν Κειτούκειτον τοῦ Ἀθηναίου ἀπό τόν βυζαντινόν Τιπούκειτον ὅχι μόνον δέν ἦτο μακρά, ὅπως ὑποστηρίζει ὁ Α. Berger, ἀλλά κατὰ πᾶσαν περίπτωσιν ἦτο μικροτέρα τῶν δεκατεσσάρων αἰώνων οἱ όποιοι χωρίζουν τόν Κειτούκειτον τοῦ Ἀθηναίου ἀπό τήν μνείαν αὐτοῦ ὑπό τοῦ Κουϊακίου εἰς τήν Δύσιν. Διότι, πράγματι, εἶναι δύσκολον νά συμφωνήσωμεν μέ τόν Berger ὑποστηρίζοντα, ὅτι ἦτο ἀδύνατον ὁ Κειτούκειτος ν' ἀνεβίωσε μετὰ έννέα αἰώνας ὡς Τιπούκειτος. Ἡ ἀνάμνησις τοῦ Κειτουκείου εἶχεν ἐπιβιώσει μετὰ δεκατέσσαρας αἰώνας εἰς τόν Κουϊάκιον, εἰς τήν δυτικήν Εὐρώπην. Διατί νά μὴν εἶχε ἐπιβιώσει μετὰ έννέα αἰώνας καί εἰς τήν Κωνσταντινούπολιν, εἰς περίοδον ἀκμῆς τῆς σπουδῆς τῶν ἐλληνικῶν γραμμάτων; Τοῦτο δέ τόσον μᾶλλον, ὅσον τοὺς Δειπνοσοφιστάς ἐγνώρισαν καί ὁ Στέφανος Βυζάντιος (6ος αἶων) καί ὁ Κωνσταντῖνος Ζ' Πορφυρογέννητος (10ος αἶων) καί ὁ Σουΐδας (Σουΐδα, πιθανῶς 10ος αἶων), ὅπως τοῦτο ἀναφέρεται εἰς τὰ νεωτέρας τῶν Δειπνοσοφιστῶν ἐκδόσεις²⁵.

Βεβαίως, πάντα ταῦτα εἶναι ὑποθέσεις καί στηρίζονται εἰς ἐπιχειρήματα στερούμενα πλήρους ἀποδείξεως. Ἀλλά μήπως καί ἡ ἀντίθετος γνώμη δέν εἶναι ἀπλή ὑπόθεσις στηριζομένη εἰς ἐπιχειρήματα ἀναπόδεικτα;

Εἰς κάθε ἱστορικὴν ἀναζήτησιν, ὅταν στερούμεθα σαφῶν ἀποδείξεων, εἶναι ἀναπόφευκτον νά καταφεύγωμεν εἰς ὑποθέσεις στηριζομένας εἰς ἀπλᾶς ἐνδείξεις. Τοῦτο δέ κατ' ἀνάγκην πρέπει νά συμβῇ καί εἰς τὸ πρόβλημα τὸ ὅποιον μᾶς ἀπησχόλησε.

Εἰς τὸ πρόβλημα αὐτό, τὸ πρόβλημα δηλαδή τῆς ἐνδεχομένης προελεύσεως τοῦ βυζαντινοῦ ὅρου «Τιπούκειτος» ἀπό τόν «Κειτούκειτον» τῶν Δειπνοσοφιστῶν, αἱ ἐνδείξεις εἶναι, κατὰ τήν γνώμην μου, θετικαί διὰ μίαν τοιαύτην προέλευσιν.

au XIe siècle, 1025 - 1118 (σσ. 125 - 152), W. Conus - Wolska, Les écoles de Psellos et de Xiphilin sous Constantin IX Monomaque (σσ. 223 - 243), ὡς καί ἄλλας ἐνδιαφερούσας μελέτας τῆς H. Ahrweiler (σσ. 94 - 124), τοῦ R. Brownig (σσ. 219 - 222), τοῦ J. Lefort (σσ. 265 - 303), τοῦ J. Guillard (σσ. 305 - 324), τοῦ J. Grosdidier de Matons (σσ. 325 - 349) κλπ. Τὸ κείμενον τῆς Νεαρᾶς τοῦ Κωνσταντίνου Θ' Μονομάχου ἐδημοσιεύθη ἐκ τῆς ἐκδόσεως Ἱ. Α. Βαλαωρίτου εἰς Ἱ. καί Π. Ζέπου, Jus Graecoromanum, τόμ. Α' (1931) σσ. 618 ἐπ. (ἐνθα καί μνεία τῶν παλαιότερων ἐκδόσεων), εἶτα δὲ μετὰ πλουσίων ἐρμηνευτικῶν σχολίων ὑπὸ Α. Salac, Novella Constitutio saec. XI Medii κλπ. (Πράγα, 1954, ἐκδ. Τσεχοσλοβακικῆς Ἀκαδημίας). Ἐπὶ τῆς Νεαρᾶς ταύτης (ἔ. 1044 ἢ 1045) βλ. W. Conus - Wolska, ἔ.ἀ., πρβλ. δὲ καί Π. Ζέπου, Περὶ τῆς ἀποστολῆς τοῦ Διδασκάλου τοῦ Δικαίου, «Ἐφημερὶς Ἑλλήνων Νομικῶν», 41 (1974) σσ. 337 - 341 καί «Ἐπίσημοι Λόγοι κατὰ τὸ ἔτος 1973-1974» (ἐκδ. Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν, 1977) σσ. 245-253.

25. Βλ. λ.χ. Ch. B. Gulick, ἐκδ. Δειπνοσοφιστῶν, ἔ.ἀ., I (1961) σ. LVII.

Κατ' ἰσχυράν ὑπόθεσιν ὁ βυζαντινὸς Τιπούκειτος ὄντως ἐπλάσθη καθ' ὁμοίωσιν τοῦ Κειτουκείου τῶν Δειπνοσοφιστῶν. Τόσον δὲ τὸ ἡχητικὸν ὅσον καὶ τὸ ἐννοιολογικὸν συναίσθημα ἐπιβάλλει νὰ δεχθῶμεν τὴν συνάρτησιν τῶν λέξεων «κεῖται, οὐ κεῖται» καὶ «τί, πεῦ, κεῖται», ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν ὁποίων προέκυψαν ἀντιστοίχως καὶ ὁ Κειτούκειτος καὶ ὁ Τιπούκειτος. Καὶ ὑπὸ τὴν ἔποψιν αὐτὴν τολμῶ ἐν τέλει νὰ συμφωνήσω πρὸς τὴν γνώμην τοῦ Γεωργίου Σ. Μαριδάκη, ἐνισχύων τὴν σοφίαν του μὲ ὅσα ἐσημείωσα καὶ ἀφιερώνων εἰς αὐτὸν ὅσα ἐπραγματεύθην μὲ εἰλικρινῇ ἀγάπην καὶ βαθύτατον σεβασμόν, διὰ τὴν διὰ βίου πολύτιμον συμβολὴν του εἰς τὴν ἀνερεύνησιν τοῦ ἀρχαίου καὶ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἐλληνικοῦ δικαίου.